

พุทธปรัชญากับศาสตร์การสอนสังคมศึกษา
BUDDHIST PHILOSOPHY AND THE SCIENCE OF TEACHING
SOCIAL STUDIES

¹พระมหาโกวิทย์ ฐานเมธี (พาดิ) และ ²นิรัช เรืองแสง

¹Phramaha Kowit Dhanamethee (Padee) and ²Niraj Ruangsang

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Mahaculalongkornrajavidyalaya University, Thailand

¹Kowitphadee@gmail.com

Received July 10, 2022; Revised November 2, 2022; Accepted December 1, 2022

บทคัดย่อ

พุทธปรัชญากับศาสตร์การสอนสังคมศึกษามีเป้าหมายหลักคือพัฒนาบทบาทครู และผู้เรียน สร้างนวัตกรรมของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาให้เป็นการศึกษาที่มีคุณภาพอาศัยครูผู้สอนที่มีทักษะในการจัดการเรียนรู้ มีเจตคติต่อวิชาชีพครูที่ดี มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง ครูต้องสามารถบูรณาการกลุ่มสาระวิชาสังคมศึกษามาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ด้านศาสนา ศีลธรรม และจริยธรรม หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิต ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์ ที่มีความเชื่อมสัมพันธ์กันและ มีความแตกต่างกันอย่างหลากหลาย ตามแนวทาง พระพุทธศาสนา

คำสำคัญ : พุทธปรัชญา, ศาสตร์การสอน, สังคมศึกษา

¹ อาจารย์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

² อาจารย์ ดร., มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

Abstract

The main goal of Buddhist philosophy and the science of teaching in social studies is to develop the roles of teachers and learners. To create innovation of social studies learning subjects to be a quality education based on teachers who have skills in learning management. Attitude towards a good teacher profession Motivated to achieve high achievement, Teachers must be able to integrate social studies subject matter groups to be used in the organization of learning activities. Religion, morality and ethics Citizen duty Culture and lifestyle history And geography, Have connections with each other and There are many different differences according to the Buddhism approach.

Keywords : Buddhist Philosophy, the Science of Teaching, Social Studies

บทนำ

พุทธปรัชญา หมายถึง ความรู้แจ้งของผู้รู้ ความรู้แจ้งในที่นี้ คือ ความรู้แจ้งในความจริงของสิ่งทั้งหลายทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ความรู้แจ้งดังกล่าวนี้เกิดจากการเล่าเรียนฝึกฝนจำแนกแยกแยะและคิดค้น ด้วยเหตุผลตามที่เป็นจริงจนกระทั่งได้พบกับความเป็นจริงหรือศีลธรรมในที่สุด เป็นเวลาหลายร้อยปีมาแล้วที่ประเทศไทยได้ยึดถือเอาพุทธธรรมเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาในยุคที่ความรู้ คือ อำนาจแต่ขาดจรรยาบรรณทางพระพุทธศาสนาจะมีบทบาทอย่างไรในการจัดการเรียนการสอนสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้กำหนดองค์ความรู้ ทักษะและคุณลักษณะสำคัญที่เป็นจุดเน้นในการพัฒนาผู้เรียน คือ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม : การอยู่ร่วมกันในสังคมไทยและ สังคมโลกอย่างสันติสุข การเป็นพลเมืองที่ดี ศรัทธา ในหลักธรรมของศาสนา การเห็นคุณค่าของ ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมความรักชาติและความ ภูมิใจในความเป็นคนไทย (พระวิเทศพรหมคุณ (วงศ์สุวรรณ), 2560) เป้าหมายหลักของการพัฒนาด้านการศึกษาเน้นบทบาทครูและผู้เรียน ซึ่งเป็นยุคสร้าง นวัตกรรม ทักษะแห่งอนาคตใหม่ที่ครูควรมีเพื่อรองรับการสร้างนวัตกรรมจัดการเรียนรู้หรือการสอนแนวใหม่ คือจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทักษะของผู้เรียน ได้แก่ทักษะการคิดวิเคราะห์ การคิดสร้างสรรค์ การคิดแก้ปัญหา คิดผลิตภาพและการคิดออกแบบ ซึ่งครูสามารถบูรณาการ การเรียนการสอนเข้ากับกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคม

ศึกษา ในด้านศาสนา ศีลธรรม และจริยธรรม หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิต เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์ ที่มีความเชื่อมสัมพันธ์กันและมีความแตกต่างกัน อย่างหลากหลาย ตามแนวทางพระพุทธศาสนา

การศึกษาตามแนวทางพุทธปรัชญา

จากเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา จะเห็นได้ว่าการศึกษา มีบางส่วนที่สอดคล้องและ คล้ายคลึง กับกระบวนการเรียนรู้ตามหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนาหลายประการ และเพื่อให้ การศึกษาไทยไม่ล้าหลังและเท่าทันการเปลี่ยนแปลง การนำหลักการศึกษาตามแนวทางพุทธ ปรัชญามาใช้ในการจัดการศึกษา จะให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลแก่ ผู้เรียนสูงสุด พระรา ชวรมณี(ประยูรย์ ปยุตโต) (2528) ให้ความหมายของ การศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษาว่า การศึกษา คือ กระบวนการสร้างปัญญา คุณธรรม และความสามารถอันเป็น ส่วนประกอบสำคัญ ที่ จะช่วยให้มนุษย์สามารถ แก้ไขปัญหา ล่วงพ้นสิ่งที่บีบคั้นขัดข้องทั้งปวง นำชีวิตให้เจริญงอกงามไปสู่ ความเป็นอยู่ที่ดี และเสวยผลแห่งความมีชีวิตได้โดยสมบูรณ์ในทุกขั้นตอน จิตรกร ตั้งเกษมสุข (2524) ให้ความหมายตามแนวทางพระพุทธศาสนาที่เป็นพื้นฐานด้านสังคมและ ประเทศว่า การศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาเป็น การศึกษาที่ช่วยให้คนไทยมีวัฒนธรรมทาง จิตใจและกายเป็น ประการสำคัญ มีความรู้ ความสามารถในการประกอบอาชีพ เป็นการ ฝึกอบรมเพื่อยกระดับจิตใจ และสติปัญญาให้ สูงขึ้น เพื่อให้เป็นคนที่มีความสมบูรณ์ทั้ง ร่างกายและจิตใจ สาโรช บัวศรี (2549) อธิบายความหมายของการศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนาที่กล่าวว่ามีมนุษย์ ประกอบด้วยรูป และ นาม 5 ประการ ซึ่ง เรียกว่า ขันธ์ 5 โดยกล่าวว่า ขันธ์ 5 นี้เองที่ สร้าง โลภะ โทสะ โมหะ ให้เกิดขึ้น แก่ตัวของตัวเอownนำมาซึ่งปัญหาและความทุกข์ต่าง ๆ นานาดังนั้นการศึกษาจึงควรเป็นไปเพื่อ พัฒนาขันธ์ 5 เพื่อว่าโลภะ โทสะ โมหะ จะได้ลดน้อยลงหรือหมดไปในที่สุด อธิบายด้วยศัพท์ทาง การศึกษาปัจจุบันได้ว่าการพัฒนาผู้เรียนด้านพฤติกรรมความรู้สึกรับรู้การคิดพิจารณาและ ความรู้เจ้านั่นเอง

หลักการและความสำคัญในการเรียนรู้สาระสังคมศึกษา

ในยุคที่ความรู้ คือ อำนาจ แต่ขาดจรรยา มารยาท ทางพระพุทธศาสนาจะมีบทบาท อย่างไร ในการจัดการเรียนการสอนสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้กำหนด

องค์ความรู้ ทักษะและคุณลักษณะสำคัญที่เป็น จุดเน้นในการพัฒนาผู้เรียน คือ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม : การอยู่ร่วมกันในสังคมไทยและ สังคมโลกอย่างสันติสุข การเป็นพลเมืองที่ดี ศรัทธา ในหลักธรรมของศาสนา การเห็นคุณค่าของ ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมความรักชาติและความ ภูมิใจในความเป็นคนไทย (พระวิเทศพรหมคุณ (วงศ์สุวรรณ), 2560)

ดังนั้น การจัดการศึกษาสังคมศึกษาจึงมี ความสำคัญในด้านการพัฒนาคุณลักษณะต่างๆ ของผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี มีเหตุผลด้วยกุศลจิต คิดสร้างสรรค์มั่นในคุณธรรมและยังเป็นกลุ่มวิชามุ่งพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียนให้สามารถเรียนรู้ การดำรงชีวิตในสังคม เรียนรู้ตลอดชีวิต และอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้อย่างมีความสุขกลุ่มสาระการ เรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมว่าด้วยการอยู่ร่วมกันในสังคมที่มีความเชื่อมสัมพันธ์กันและความแตกต่างกันอย่างหลากหลายได้กำหนด สาระต่าง ๆ ไว้ ดังนี้

1) ศาสนา ศีลธรรมและ จริยธรรม แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับหลักธรรม ของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ การนำหลักธรรมคำสอนไปปฏิบัติในการพัฒนา ตนเอง และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีค่านิยม ที่ดีงาม รวมทั้งบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม และส่วนรวม

2) หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิต ระบบการเมืองการปกครองในสังคม ปัจจุบันการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมี พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ลักษณะและความสำคัญ ความแตกต่างและความหลากหลายทาง วัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ปณิธานค่านิยมที่ดี มีสิทธิเสรีภาพในการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข ในสังคมไทยและสังคมโลก

3) เศรษฐศาสตร์ การผลิต การแจกจ่าย และการบริโภคสินค้า และบริการ การบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ อย่างจำกัดอย่างมีประสิทธิภาพ และการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในชีวิตประจำวัน

4) ประวัติศาสตร์ เวลา และยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ วิธีการทางประวัติศาสตร์ พัฒนาการของมนุษยชาติจากอดีตถึงปัจจุบันความสัมพันธ์ และเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่างๆ ความเป็นมาของชาติไทย แหล่งอารยธรรมที่สำคัญของโลก

5) ภูมิศาสตร์ ลักษณะของโลกทางกายภาพ แหล่งทรัพยากร ภูมิอากาศของประเทศไทย และภูมิภาคต่างๆ ของโลก การใช้แผนที่และ เครื่องมือทางภูมิศาสตร์ ความสัมพันธ์กันของสิ่งต่างๆ ในระบบธรรมชาติ ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

แนวทางและแนวโน้มในการสอนสังคมศึกษา

สังคมโลกแห่งการเรียนรู้การเปลี่ยนแปลงของระบบการเรียนรู้ ซึ่งเป็นยุคใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย และนวัตกรรม เชิงสร้างสรรค์ มาเป็นหลักในวิถีการดำรงชีวิต ของมนุษย์ในสังคม เทคโนโลยีจะมีการพัฒนาไป อย่างก้าวหน้าและก้าวไกล เช่น ระบบการใช้ ประโยชน์ของข้อมูลข่าวสาร ความรู้ขนาดใหญ่ จากคอมพิวเตอร์จะเป็นไปอย่างกว้างขวางทั่วถึง และรวดเร็ว ระบบการเชื่อมโยงสิ่งของกิจกรรม และการสื่อสารทุกมุมโลกผ่านอินเทอร์เน็ตจะเป็น ไปอย่างรวดเร็ว ง่ายดาย (Internet of Things) ระบบการติดตามกำกับกิจกรรมเหตุการณ์ต่างๆ สามารถบูรณาการอยู่บนเวที (Platform) เดียวกัน ได้อย่างมีประสิทธิภาพระบบปัญญาประดิษฐ์ (AI) สำหรับการพัฒนาอุปกรณ์อัจฉริยะและหุ่นยนต์มาทำหน้าที่ต่างๆ เป็นต้น จากความก้าวหน้าของเทคโนโลยี และนวัตกรรมใหม่ที่พัฒนาไปอย่าง รวดเร็ว จึงทำให้เกิด “สิ่งแวดล้อมใหม่” และ “สังคมใหม่” เป็นสังคมนิเวศดิจิทัล และเทคโนโลยี จะเข้ามามีบทบาทเปลี่ยนชีวิตคน คือ ชีวิตคนจะ อยู่กับคน ด้วยกันน้อยลง แต่จะใช้ชีวิตอยู่กับ เครื่องจักรอัจฉริยะและการเรียนรู้ด้วยตนเอง มากขึ้น วิธีการเรียนรู้ของมนุษย์ในสังคมก็จะ เปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งบทบาทของสถานศึกษา ครู ผู้เรียน และ ผู้เกี่ยวข้องด้วย ระบบการเรียนรู้ ในยุคใหม่จะเป็นการผสมผสานโมเดลการ จัดกิจกรรมบรรยายแบบดั้งเดิมกับการจัดการ องค์ความรู้ที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรมการเรียนรู้ (Innovation-Driven Learning) โดยใช้สื่อการ เรียนรู้แบบอิเล็กทรอนิกส์ที่มีการสร้างปฏิสัมพันธ์ โดยตรงกับผู้สอน (ศิริชัย กาญจนวาสี, 2561)

การสอนสังคมศึกษา (Teaching Social Studies) คือ การถ่ายทอด อบรม การแลกเปลี่ยน กระบวนการปรับการสอน หรือการถ่ายทอด ความรู้ของครูสู่ผู้เรียน ซึ่งเป็นแนวคิดที่ปรับวิธีคิด เปลี่ยนวิธีการสอน โดยครูออกแบบการเรียนรู้ จากการตั้งคำถามเพื่อให้ผู้เรียนคิดและสืบค้น ข้อมูล เรียนรู้จากกิจกรรมที่หลากหลายฝึกให้ผู้เรียนมีทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตแล้วให้ผู้เรียนสะท้อนความคิด ซึ่งสามารถนำไปใช้ในชีวิตจริงได้ โดยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งเน้นให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติที่น่าสนใจ 6 วิธีคือ 1) จัดการเรียนรู้ แบบใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-based Learning) 2) การจัดการเรียนรู้แบบโครงงาน (Project based Learning) 3) การจัดการเรียนรู้แบบมี ส่วนร่วม (Participatory Learning : PL) 4) การเรียนรู้โดยใช้กิจกรรมเป็นฐาน (Action-based Learning) 5) การเรียนรู้ตามสภาพจริง (Authentic Learning) และ 6) การจัดการเรียนรู้แบบ Brian based Learning : การใช้สมองเป็นฐานในการ เรียนรู้ (BBL) รวมทั้งรูปแบบการจัดการเรียนรู้ ที่แจ็ก หม่า เสนอว่า ครูต้องเปลี่ยนวิธีการสอนจาก เดิมที่เน้นความรู้เป็น

หลัก (Knowledge-based) มาเป็นสอนแนวทางใหม่ เพื่อให้มีการเรียนรู้ สิ่งต่อไปนี้ ความชำนาญ (Skills) ค่านิยม (Values) ความศรัทธา (Believing) คิดอิสระ (Independent Thinking) ทำงานเป็นทีม (Team Work) แคร่คนอื่น (Care for other) กีฬา (Sports) ดนตรี (Music) ศิลปะ (Art) สอนสิ่งที่ทำให้เป็นคน (Human) สอนสิ่งที่โดดเด่นเฉพาะ (Unique) บทบาทของครูผู้สอนสังคมศึกษาในการ จัดการเรียนรู้อย่างตามแนวคิด Teach Less, Learn More : TLLM ผู้สอนต้องสอนให้น้อยลงหรือ Teach Less แต่ส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ มากขึ้นหรือ Learn More นั่นคือผู้สอนต้องกระตุ้น ให้เรียนสามารถสร้างความรู้ได้ด้วยตนเอง สรุปเป็นประเด็น คือ 1) ผู้สอนควรตระหนักว่า ในการจัดการศึกษาแก่ผู้เรียนนั้น ควรส่งเสริม ให้ผู้เรียนเกิดความสนใจและมีกำลังในการเรียนรู้ ไม่ใช่เน้นแต่เพียงเนื้อหาหรือความรู้ที่จะสอน เท่านั้น 2) ผู้สอนควรสอนให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจ เกี่ยวกับโน้ตและแนวคิดที่สำคัญมากกว่า การท่องจำได้ 3) ผู้สอนควรกระตุ้นให้ผู้เรียน เห็นคุณค่า มีทัศนคติที่ดี และสามารถนำความรู้ ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง มากกว่าที่จะนำความรู้ ไปใช้ในการสอบเท่านั้น 4) ผู้สอนควรส่งเสริม ให้ผู้เรียนคิดอย่างมีวิจารณญาณ โดยการใช้คำถาม กระตุ้นมากกว่าการให้ผู้เรียนปฏิบัติตามคำสั่ง เท่านั้น และควรส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความกระตือรือร้นและเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง มากกว่าการ ที่ผู้เรียนเรียนรู้จากการทำแบบฝึกหัดและท่องจำ 5) ผู้สอนควรเป็นผู้แนะนำ สร้างบรรยากาศและจัด สถานการณ์ที่กระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง มากกว่าการเรียนจากคำบอกของผู้สอน และควรคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ของผู้เรียน และ 6) ผู้สอนควรใช้วิธีการประเมินผลที่หลากหลายและเป็นการประเมินตามสภาพจริง ในการวิเคราะห์คุณภาพและพัฒนาการของผู้เรียน มากกว่าการประเมินผู้เรียนจากการสอบเท่านั้น

การสอนสังคมศึกษากับการจัดการเรียนรู้ ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เป็นการจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิต ความสามารถและ ความสนใจของผู้เรียน โดยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม และลงมือปฏิบัติจริงทุกขั้นตอนจนเกิดการเรียนรู้ ด้วยตนเอง ซึ่งมีหลักการที่สำคัญ คือ 1) ให้ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้ด้วยตนเอง โดยการแสวงหา ข้อมูล ศึกษาทำความเข้าใจคิดวิเคราะห์ ตีความ แปลความ สร้างความหมายแก่ตนเอง สรุป ข้อความรู้อย่างได้ 2) ให้ผู้เรียนมีบทบาทและมีส่วนร่วม ในกระบวนการเรียนรู้ให้มากที่สุด 3) ให้ผู้เรียนมี ปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และได้เรียนรู้จากกันและกัน ได้แลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้ ความคิดและ ประสบการณ์แก่กันและกันให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ 4) ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ "กระบวนการ" ควบคู่ ไปกับ "ผลงาน/ข้อความรู้ที่สรุปได้" และ 5) ให้ผู้เรียนนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ในชีวิตจริง ซึ่งแนว ความคิดในการจัดการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญในการเรียนรู้ โดยผสมผสานแนวคิดทางการ ของนักการศึกษาชาวตะวันตกเข้ากับแนวคิดใน ทางพระพุทธศาสนา โดยสรุปเป็นหลักการได้ 3 ประการ (บุรชัย ศิริมหาสาคร, 2545) คือ 1. การ

เรียนรู้ต้องเริ่มต้นที่ตนเอง (Self Learning) จุดมุ่งหมายของการศึกษาตามแนวคิด ของเบ็น เอ็ม แฮริส (Ben M. Haris) มีอยู่ 4 ประการคือ “KUSA” (คูซ่า) ได้แก่ 1) การถ่ายทอด ความรู้ (Knowledge Transmission) 2) พัฒนา ความเข้าใจ (Improve Understanding) 3) ให้ทักษะ (Skill Development) 4) เปลี่ยนแปลง เจตคติ (Changing Value Attitude) มีคำถามที่ น่าคิดอยู่ ว่า จุดมุ่งหมายในข้อใดมีความสำคัญ ต่อผู้เรียนมากที่สุด คำตอบคือ การเปลี่ยนแปลง เจตคติของ ผู้เรียน ด้วยความเชื่อในทางพระพุทธ ศาสนาใช้คำว่า สอนให้เกิดฉันทะคือ ความรู้สึกรัก ในสิ่งที่ เรียน เพราะถ้ามีฉันทะจะเกิดวิริยะ ความเพียรพยายามที่จะแสวงหาความรู้ เพิ่มเติม เกิดจิต ตระความเอาใจใส่ไม่ทอดทิ้ง การเรียน และเกิดวิมังสา คือการตรวจสอบตนเอง เพื่อปรับปรุงการ เรียนให้ดีขึ้น ดังนั้น ถ้าครูสามารถ สอนให้นักเรียนเกิดเจตคติที่ดีในการเรียนได้ นักเรียนก็จะ แสวงหาความรู้ (Knowledge) เพื่อพัฒนาความเข้าใจ (Understanding) และฝึกฝน ให้มีทักษะ (Skill) ตามจุดมุ่งหมายของการศึกษา อย่างครบถ้วน 2. การเรียนรู้ต้องควบคู่กับการปฏิบัติ (Learning by Doing) การเรียนรู้ต้องควบคู่กับการ ปฏิบัติ ถ้าจะเปรียบเทียบจุดมุ่งหมายทางการ ศึกษา กับจุดมุ่งหมายของการศึกษาในพระพุทธศาสนา จะพบข้อความรู้ที่น่าสนใจ อันจะนำไปสู่ กระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ กระบวนการสอน ของครูที่สามารถดึงเอาศักยภาพของผู้เรียน ออกมา เพื่อพัฒนาความเจริญงอกงาม จุดมุ่งหมายของการ ศึกษาในพระพุทธศาสนา คือ ต้องการ ให้ผู้เรียนเกิด ปัญญาคือความรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งปวง ได้แก่ รู้จักทุกข์ (ปัญหา) รู้สาเหตุของ ปัญหา (สมุทัย) รู้วิธี แก้ปัญหา (นิโรธ) และรู้ถึงผลที่จะเกิดขึ้น เมื่อใช้วิธี แก้ปัญหาวัยวิธีนั้น ๆ (มรรค) ปัญญาที่ว่านี้มีอยู่ 3 ประการ ได้แก่ สุตมยปัญญา คือ ปัญญาที่ได้จาก การฟังหรือการอ่าน จินตมยปัญญา คือ ปัญญาที่ ได้จากการนำเรื่องที่ฟังหรือเรื่องที่อ่านมาคิด พิจารณาจนมีความรู้ ลึกซึ้งแตกฉานในเรื่องนั้น มากขึ้น และภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิด จากการลงมือปฏิบัติจริง ซึ่งเป็นปัญญาสูงสุด ในพระพุทธศาสนา 3. การเรียนรู้ต้องควบคู่กับความ สนุกสนาน (Enjoy Learning) หมายถึง การเรียนรู้ ที่เน้นความสนุกสนาน มีความสุขไม่เครียด ในการเรียน เป็นลักษณะ การเรียนรู้แบบเล่นปน เรียน (Play and Learn) เป็นการเรียนรู้ที่ช่วยให้ เกิดความเข้าใจมากที่สุด แบบยึดผู้เรียนเป็น ศูนย์กลางของการเรียนรู้ และเข้ากับการจัดการ เรียนรู้ที่ใช้กิจกรรมเป็นฐาน จึง ทำให้ไม่เบื่อหน่าย และเกิดเจตคติที่ดีหรือมีฉันทะ ความพอใจต่อ การเรียน ความสนุกสนานมิได้ หมายถึง การสร้าง ความตลกขบขันหรือทำให้ผู้เรียนหัวเราะอย่างมี ความสุขเท่านั้นแต่หมาย รวมถึงบทเรียนนั้น มีความน่าสนใจ ผู้เรียนมีความสุขที่ได้หลุดพ้นจาก ความไม่รู้ เช่นกับ พระพุทธเจ้าที่ได้เสวยวิมุตติสุข การทำให้เด็กชอบในวิชาที่เรียนนั้น มีหลายวิธี เช่น การใช้วิธีเล่นเป็น เรียน (Play Way : Playing is Learning)

การสอนสังคมศึกษาตามแนวทาง พระพุทธศาสนา

ปรัชญาพื้นฐานการสอนของพระพุทธศาสนา มีลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งที่ต่างจากศาสนาทั่วไป โดยมีปัญญาเป็นสำคัญ ไม่บังคับศรัทธา ให้เสรีภาพทางความคิด ไม่เรียกร้องและบังคับความเชื่อ ไม่กำหนดข้อปฏิบัติที่บังคับแก่ศาสนิกชน แต่ให้พิจารณาเลือกตัดสินใจด้วยตนเอง เรียกว่า ศาสนาแห่งปัญญา และสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอน คือ การศึกษาหรือสิกขา เป็นสาระสำคัญของการ สอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ด้าน โดยสอดคล้องกับองค์ประกอบและการดำเนินชีวิต ของมนุษย์ที่มี 3 ด้าน คือ พฤติกรรมจิตใจและ ปัญญา มีสาระสำคัญ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2540) คือ 1) ศีล คือ การฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรมทางกาย วาจา อย่างถูกต้องมีผลดี 2) สมาธิ คือ การฝึกฝนพัฒนา ด้านจิตใจ มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจิตใจ เป็นฐานของพฤติกรรม เนื่องจากพฤติกรรม ทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจหรือเจตนา และเป็น ไปตามเจตจำนงหรือแรงจูงใจที่มีอยู่เบื้องหลัง ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาดีงามแล้ว ก็จะสามารถควบคุมและ นำพฤติกรรมไปในทางที่ดีงามได้ และ 3) ปัญญา คือ พัฒนาปัญญาช่วยให้การดำเนินชีวิตอย่างมี ประสิทธิภาพ ประสบความสำเร็จในชีวิตและช่วย ให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีงาม หลักการสอนของพระพุทธเจ้า คำว่า การสอน (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555) ตรงกับคำบาลีว่า อนุสาสนี คือ การพร่ำสอน การสอนบ่อยๆ จัดเป็นเรื่องสำคัญ ของพระพุทธศาสนา เรียกว่า อนุสาสนีปาฏิหาริยะ การสอนคือกรรมวิธีสำหรับเราให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับต่ำสุดถึงสูงสุด การสอน ที่จะมีผลดีนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายๆ อย่าง เช่น สติปัญญาและความเอาใจใส่ของนักเรียน ความรู้ ความสามารถและความเอาใจใส่ของครู ตลอดจนถึงวิธีการสอนที่ดีด้วย พระพุทธเจ้าทรงเป็นครูชั้นยอดพระองค์หนึ่ง ทรงสามารถสอนให้คนเกิดความรู้ถึงขั้นวิชชญาณ และสัมโพธิญาณได้ด้วยการพูด ธรรมดา และสามารถให้ผู้ฟังรู้ถึงขั้นอริยะสัจจะเกิด การเปลี่ยนแปลงถึงขั้นจากปุถุชนเป็นอริยบุคคลได้ การศึกษาถึงคุณสมบัติและวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าเท่ากับเป็นการศึกษาถึงวิธีสอนตาม หลักพุทธศาสตร์ และสามารถนำหลักการบางอย่าง มาประยุกต์ใช้ในปัจจุบันได้ หลักการสอนของ พระพุทธเจ้านั้น (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2540) ได้สรุปแบ่งเนื้อหาเป็น 3 หมวด ดังนี้ 1. เกี่ยวกับเนื้อหาหรือเรื่องที่สอน เรื่องที่จะทำให้การสอนมีความสำคัญอย่างยิ่ง คนที่จะสอนคนอื่น ต้องรู้ว่าจะเอาเรื่องอะไร มาสอน ต้องรู้เนื้อหาที่จะสอนให้เข้าใจอย่าง กระฉับกระเฉงเสียก่อน และต้องคิดก่อนว่าจะเอา อะไรไปสอน ดังนั้น ผู้สอนควรได้คำนึงถึงหลักการ สอนของพระพุทธเจ้า และนำมาเป็นแนวทางใน การสอนได้ ดังนี้ 1) สอนจากสิ่งที่รู้ที่เห็นเข้าใจง่าย หรือรู้เห็นเข้าใจแล้วไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจได้ยาก เนื้อหาต้องเป็นเนื้อหาที่คนฟังเข้าใจง่าย ค่อยสอน โยงไปหาเนื้อหาที่เข้าใจยากหรือยังไม่เข้าใจตาม ลำดับ เช่น การ

สอนตามหลักอริยสัจ 4 คือ ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ หนทางปฏิบัติให้เกิด ความดับทุกข์ 2) สอนเนื้อหาที่ลุ่มลึกลงไปตาม ลำดับ หรือสอนเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไป ตามลำดับชั้น 3) ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ก็สอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟัง หรือได้ทดลองปฏิบัติจริงอย่างที่เราเรียกว่า สอนด้วย ประสบการณ์ตรง 4) สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง ตรงประเด็น หรือที่เราเรียกว่าสอนตรงเนื้อหานั้นเอง สอนมีเหตุผล ตรงตามเห็นได้จริง 5) สอนเท่าที่ จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่า ผู้สอนมีความรู้มาก 6) สอนสิ่งที่มีความหมาย ควรที่เขาคจะเรียนรู้และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่ตัว เขาเอง และการสอนสิ่งที่มีความหมายนั้น เห็นควร เทียบเคียงกับพระพุทธดำรัสของพระพุทธเจ้า ในข้อหนึ่งที่ว่า “ วาจาใดจริงถูกต้อง เป็นประโยชน์ เป็นที่ขอบใจของผู้อื่น พระองค์เลือกตรัสวาทนั้น ” (วรรณปก, ส. (2542) 2. เกี่ยวกับตัวผู้เรียน สิ่งที่คุณสอนต้อง คำนึงถึงตัวผู้เรียน เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนย่อมมีความแตกต่างกัน ทั้งในด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม เพศ สติปัญญา ที่เรียกว่า “ความแตกต่างระหว่าง บุคคล” จึงจะทำให้การสอนเกิดประโยชน์ต่อ ผู้เรียนมากที่สุด สิ่งที่คุณสอนควรยึดเป็นแนวทาง ในการสอน ดังนี้ 1) พระพุทธเจ้าจะทรงสอนใคร พระองค์จะทรงพิจารณาดูบุคคลผู้รับการสอนก่อน ว่าบุคคลนั้น ๆ เป็นคนประเภทใด มีพื้นความรู้เข้าใจ มากน้อยเพียงใด 2) ปรับวิธีสอน ผ่อนให้เหมาะกับ บุคคล ไม่สอนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคล อาจใช้วิธี การต่างกัน และคำนึงถึงความพร้อมของบุคคล พิจารณาผู้เรียนเป็นรายๆ ไป 3) สอนโดยให้ผู้เรียน ลงมือทำด้วยตนเอง และ 4) การสอนดำเนินไป ในรูปแบบที่รู้สึกว่าคุณเรียนกับผู้สอนมีบทบาท ร่วมกันในการแสวงหาความจริง 3. เกี่ยวกับวิธีการสอน คือ กรรมวิธี สำหรับเราให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในระดับต่าง ๆ และการสอนที่จะเกิดผลดีและมีประสิทธิภาพนั้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ เช่น สติปัญญาความสามารถ ของนักเรียน ความเอาใจใส่ของครู และสภาพแวดล้อม สิ่งที่คุณสอนสามารถนำมาเป็นแนวทาง ในการสอนได้ 1) การเริ่มต้นที่ดีในการสอนนั้น เป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่ง เพราะการเริ่มต้นที่ดี มีส่วนช่วยให้การสอนสำเร็จผลเป็นอย่างมาก อย่างน้อยก็เป็นเครื่องดึงดูดความสนใจ และนำเข้าสู่เนื้อหาได้ 2) สร้างบรรยากาศในการสอนให้เป็น กันเอง ไม่ให้เกิดความอึดอัดใจและให้เกียรติแก่ ผู้เรียน 3) สอนมุ่งเนื้อหา มุ่งให้เกิดความรู้ความ เข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญ 4) สอนโดยเคารพ คือ ตั้งใจสอน ทำจริง ด้วยความรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่มี ค่า และ 5) ใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล เหมาะสม

บทสรุป

แนวทางการสอนสังคมศึกษาตามแนวพุทธศาสนานั้น เป้าหมายหลักของการ พัฒนา บทบาทครู และผู้เรียน คือ ยุคสร้างนวัตกรรมของกลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษาให้เป็น การศึกษาที่มีคุณภาพนั้น ต้องอาศัยครูผู้สอนที่มีทักษะในการจัดการเรียนรู้ มีเจตคติต่อวิชาชีพครูที่ ดี มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง และทักษะแห่งอนาคตใหม่ที่ครูควรมีทักษะและคุณลักษณะที่ดี เพื่อ รองรับการสร้างนวัตกรรมจัดการเรียนรู้ หรือการสอนแนวใหม่ จัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทักษะ ของผู้เรียนทั้งทักษะการคิดวิเคราะห์ การคิด สร้างสรรค์ การคิดแก้ปัญหา คิดผลิตภาพและการคิด ออกแบบ ครูต้องสามารถบูรณาการกลุ่มสาระวิชาสังคมศึกษามาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ด้านศาสนา ศีลธรรมและจริยธรรม หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิต ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์ ที่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันและ มีความแตกต่างกันอย่างหลากหลาย ตามแนวทาง พระพุทธศาสนา คือ การเรียนรู้ต้องเริ่มต้นที่ตนเอง การเรียนรู้ต้องควบคู่กับการปฏิบัติ ตามจุดมุ่ง หมายของการศึกษาในพระพุทธศาสนา คือ ต้องการให้ผู้เรียนเกิดปัญญา

พุทธปรัชญากับศาสตร์การสอนสังคมศึกษา มีลักษณะสำคัญคือมีปัญหาเป็นสำคัญ เป็น สาระการสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้ 1. เกี่ยวกับเนื้อหาหรือเรื่องที่สอน เรื่องที่จะทำให้การสอนมีความสำคัญอย่างยิ่ง คนที่จะสอนคนอื่น ต้องรู้ว่าเขาเรื่องอะไร มาสอน ต้องรู้เนื้อหาที่จะสอนให้เข้าใจอย่าง กระจำแจ้งเสียก่อน และต้องคิดก่อนว่าเขาอะไรไปสอน 2. เกี่ยวกับตัวผู้เรียน สิ่งที่คุณสอนต้อง คำนึงถึงตัวผู้เรียน เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนย่อมมี ความแตกต่างกัน ทั้งในด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม เพศ สติปัญญา ที่เรียกว่า “ความแตกต่างระหว่าง บุคคล” จึง จะทำให้การสอนเกิดประโยชน์ต่อ ผู้เรียนมากที่สุด 3. เกี่ยวกับวิธีการสอน คือ กรรมวิธี สำหรับเรา ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในระดับต่าง ๆ และการสอนที่จะเกิดผลดีและมีประสิทธิภาพนั้นขึ้นอยู่กับ ปัจจัยต่าง ๆ เช่น สติปัญญาความสามารถของนักเรียน ความเอาใจใส่ของครู และสภาพแวดล้อม

เอกสารอ้างอิง

- จิตรกร ตั้งเกษมสุข (2524). *ความเป็นมาของการศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2555). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- บุรชัย ศิริมหาสาร. (2545). *แผนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง. สาขาวิชา ศึกษาศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.*

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2540). *พระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนามนุษย์และสังคม*.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ท้องถิ่น.

พระวิเทศพรหมคุณ (วงศ์สุวรรณ). (2560). *สื่อสังคมศึกษาแนวพุทธการสอนสังคมศึกษา*

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2528). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์

ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วรรณปก, ส. (2542). *วิธีการสอนพระพุทธศาสนาในพระไตรปิฎก*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:

บริษัทอมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์.

ศิริชัย กาญจนวาสี. (2561). *สมรรถนะของผู้ตรวจสอบและประเมินระบบการศึกษา สัมมนา*

วิชาการ ‘การวัดผลประเมินผลและวิจัยการศึกษาไทยแลนด์ 4.0. คณะ

ศึกษาศาสตร์. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สาโรช บัวศรี. (2549). *การศึกษาและจริยธรรม ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี*. กรุงเทพฯ:

คณะกรรมการจัดสร้างอนุสาวรีย์ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี และงานยุทธศาสตร์
เพื่อ พัฒนามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

